

Na de VISATLAS

Op weg naar een **ecologisch** **gezonde** visstand

De Nederlandse visstand gaat nog een lange periode van herstel tegemoet maar er is ook al veel bereikt – aldus twee conclusies die volgen uit de net verschenen nieuwe Visatlas van Nederland. Aan Willie van Emmerik en Jan Kranenburg - twee van de auteurs - de vraag waar we staan en waar we naartoe willen.

TEKST

Gert-Jan Buijs

FOTOGRAFIE

Janny Bosman en Jelger Herder

Het water is sinds de eerste Visatlas veel helderder geworden.

Het is vijftig jaar geleden dat Hendrik de Nie met de Atlas van de Nederlandse Zoetwatervissen kwam. "Uiteraard heeft Hendrik onze nieuwe atlas gezien", zegt Jan Kranenbarg, aquatisch ecooloog bij kennisorganisatie Ravon. Samen met Jelger Herder, Mark Groen (beiden Ravon) en Willie van Emmerik (Sportvisserij Nederland) schreef hij de nieuwste, rijk geïllustreerde editie.

Kranenbarg: "Ik heb het Hendrik niet persoonlijk gevraagd, maar ik denk dat hij in 1997 blind had getekend voor de huidige situatie in ons binnenwater. In de jaren negentig waren we onze trekvisserijen eigenlijk kwijt en begon de visstand net een beetje op te krabbelen. Ik kan me voorstellen dat ecologen van de oude stempel toen dachten dat het niet meer goed zou komen."

Willie van Emmerik, projectleider Onderzoek & Advisering bij Sportvisserij Nederland, herinnert die jaren zich ook nog goed. "Het was de tijd dat we over verbrasming en groene soep spraken.

Veel veranderd

In die vijftig jaar is er dus heel wat veranderd - niet alleen aan de visstand maar ook aan het visserijonderzoek zelf. Kranenbarg: "De onderzoeken tussen 1900 en 1990 betroffen vooral de rijkswateren. Veel informatie was ook anekdotisch; 'veel dode vissen, stinkend water'. Er waren weinig gegevens en het onderzoek was vaak beperkt."

Aan gegevens ontbrak het de auteurs ditmaal niet. Daar waar de oude visatlas nog gebaseerd was op 5.000 kilometerhokken, konden de auteurs van editie 2022 uit maar liefst 26.000 van die meetpunten putten. Dat is vooral te danken aan het feit dat er naast de grote rijkswateren ook veel gegevens beschikbaar kwamen van regionale en provinciale wateren. Elke provincie heeft inmiddels ook zijn eigen visatlas.

Ook voor de sportvisserij is er veel veranderd, weet Van Emmerik.

"Sportvisserij hoor je zeggen dat ze vroeger veel meer vingen, dat er méér

Door de afgenomen hoeveelheid voedsel in veel wateren is de brasemstand sterk afgenomen.

De nieuwe Visatlas laat een duidelijk herstel van de visstand in Nederland zien.

Actief biologisch beheer was een veelgebruikt instrument om vertroebeling van het water tegen te gaan en dreigde zelfs een algemene maatregel te worden. Daar hebben sommige adviesbureaus een hoop geld aan verdiend. Nu zitten we juist in een situatie waarin de brasem achteruit lijkt te gaan."

vis was. Dat is ook zo, maar er zijn nu veel meer soorten. Het water is veel schoner geworden, tenminste als het gaat om nutriënten."

Juist doordat ons oppervlaktewater vroeger zo rijk was aan voedingsstoffen - met name fosfaten en nitraten - kon de biomassa hoog

oplopen. Daarmee geven Van Emmerik en Kranenbarg ook meteen aan dat de Visatlas van Nederland weliswaar een veel beter beeld geeft van de verspreiding van onze vissoorten maar dat er ook vragen open blijven. "Doordat er steeds minder meststoffen in het water kwamen, kelderden de bestanden", stelt Van Emmerik. "Minder nutriënten betekent minder vis. We weten momenteel heel goed hoe de vissoorten verspreid zijn over Nederland maar niet in welke dichtheid ze voorkomen en hoeveel kilo er per soort per hectare aanwezig zijn."

Ook qua inzicht in de leeftijdsopbouw van vispopulaties vindt Kranenbarg dat er nog een grote slag te maken is. "Misschien is dat iets voor de volgende visatlas."

Veel onduidelijk

Het goede nieuws zit hem dus vooral in een verbeterde waterkwaliteit (lees: minder eutrofiëring). Daarmee zijn grote sprongen gemaakt maar er zijn ook nog heel veel stoffen die onze waterzuiveringsinstallaties passeren en

zijn eigen wijze aan veranderende omstandigheden aan. Neem de kolblei. Gaat die achteruit doordat het water minder troebel is of is er iets anders aan de hand? We weten het niet. Momenteel gaat het weer volop over PFAS."

Ook als het aan Van Emmerik ligt, mag er nu best wat meer focus op andere stoffen dan alleen maar de geijkte meststoffen. "Ik zie liever meer aandacht voor microverontreinigingen, want die gaan nog steeds ongemerkt het afvoerputje in. Roundup wordt nog steeds gebruikt en je kunt nog steeds gewoon een Tefalpannetje met PFAS kopen. Je ziet dat waterschappen zich bij hun zuiveringsinstallatie steeds weer op nieuwe stoffen moeten richten."

Vooruit kijken

Het duo kijkt graag vooruit, pakweg vijftientig jaar. Waar is de meeste winst te halen? "Om te beginnen door wateren, van groot tot klein, met elkaar te verbinden", doceert Kranenbarg. "In het verleden, met name in de tijd van de grote ruilverkavelingen, zijn veel

De Europese meerval is sinds het verschijnen van de eerste Visatlas sterk in aantal toegenomen.

rivierprikken in de beken paaiden." Eerlijk is eerlijk: aan connectiviteit wordt al een heleboel gedaan met vispassages. Toch blijkt het in het aangeharkte Nederland nog een behoorlijke crime om het echt goed te doen. De aanleg van een vispassage betekent ook niet altijd dat er weer optimale migratie mogelijk is.

Henrik de Nie zag destijds al dat de beekdonderpad (links) een andere soort is dan de rivierdonderpad (rechts).

in het oppervlaktewater belanden. "Van veel stoffen is nog volstrekt onduidelijk hoe ze doorwerken", aldus Kranenbarg. "Neem pesticiden, oestrogenen en microplastics: welk effect hebben die op vissen?" Ondertussen is het met de insectenstand droevig gesteld. "Veel vissen eten in een bepaalde levensfase insectenlarven. Elk dier past zich op

sloten weggehaald en beken rechtgetrokken. Met behulp van gemalen werd het waterpeil tot op de centimeter nauwkeurig ingeregeld ten behoeve van de landbouw. Naar vis werd amper gekeken want die was er niet meer. Trekvisen? Die gingen toch naar Duitsland? Aan de monding van een beek kwam standaard een gemaal terwijl bij ons ook windes, barbelen en

Overstromingsvlaktes

Een tweede front dat veel potentieel voordeel voor de visstand biedt, zijn overstromingsvlaktes. "Denk aan Friesland vóór de aanleg van de Afsluitdijk. Alleen al daar had je toen tienduizenden hectares die langdurig onder water konden staan. Nu is dat door het strikte peilbeheer van de waterschappen nog maar een klein

recht en wordt er basalt gestort. In het kader van natuurherstel worden dit soort gebieden wel aangelegd maar dat zijn nu nog druppels op een gloeiende plaat.”

Grootschaligere maatregelen

Kranenbarg ziet graag grootschaligere maatregelen. “Grote gebieden waar de natuur weer haar gang kan gaan, zodat

De waterzuiveringsmaatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren waren relatief gemakkelijk; het moeilijke komt nog, denkt hij. “Omdat je bij grootschalige maatregelen met tal van andere functies te maken hebt.”

Toch is de huidige manier van waterbeheer in beweging en dat biedt kansen. “Decennialang zijn we in Nederland

Het is nu belangrijker dan ooit om de aanleg van overstromingsvlaktes te stimuleren

randje.

In de overstromingsvlakten zit de draagkracht van het water. Ik denk bijvoorbeeld aan een situatie als bij het Zwarte Water in Overijssel, waar de kwabaal zich nog kan voortplanten. Daar vindt uitwisseling plaats van voedingsstoffen tussen land en water. Aanvankelijk is die uitwisseling nog kunstmatig vervangen door eutrofiëring maar sinds de waterkwaliteit is verbeterd wordt pijnlijk duidelijk hoe belangrijk overstromingsvlakten zijn voor gezonde visbestanden. Het is nu belangrijker dan ooit om de aanleg van overstromingsvlaktes te stimuleren. Ik weet dat dat niet overal kan maar er zijn wel degelijk mogelijkheden - bijvoorbeeld door een combinatie met waterretentie, die in verband met klimaatverwarming ook steeds urgenter wordt. Daar zouden vissen van kunnen profiteren.”

Als we dan toch met lange halen snel thuis willen zijn, laat Kranenbarg zijn oog graag vallen op de zoet-zoutovergangen waarvan we er in zijn visie veel te weinig meer hebben. Met het al genoemde afsluiten van de Zuiderzee verloor de Nederlandse visstand en natuur al een enorm areaal, de Deltawerken in Zeeland en Zuid-Holland deden de rest. “Pakweg driekwart van onze getijdengebieden is weg terwijl juist die delta een enorme voedingsbodem was voor vogels en vissen. Ook daar hebben we ondiepe oeverzones nodig maar nu is het vaak nog hard en

bijvoorbeeld oeverlanden langdurig kunnen overstroomd en grote kraamkamers voor vissen kunnen ontstaan. En denk aan projecten als de Vismigratierivier door de Afsluitdijk en de Markerwadden. Het is ook mooi dat de Haringvlietssluizen sinds 2019 op een kier worden gezet maar als je kijkt hoe lang het heeft geduurd om tot dit besluit te komen dan is dit de meest minimale van de destijds onderzochte varianten. Hiermee krijg je de estuariene dynamiek niet terug, het is echt het minimaalste van het minimale. Zodra er te weinig zoetwaterafvoer is, wordt de kier weer dichtgegooid.”

bezig geweest met water afvoeren: hoe sneller, hoe beter. Nu is er een omslag. Het weer wordt extremer. We moeten water vasthouden in verband met droogte en het kunnen opslaan bij steeds zwaardere piekbuien. Daarvoor moeten we gebiedsbestemmingen gaan veranderen, waarbij we ook nog rekening moeten houden met de belangen van landbouw en woningbouw. Kijk naar wat er is gebeurd in Limburg in 2021. Je zult gebieden moeten aanwijzen waar het water mag komen. Dat gaat veel geld kosten en ook veel tijd.”

Dagdromen

Een scala aan inrichtingsmaatregelen, zoals het verwijderen van harde (basalt)oevers, heeft een positief effect gehad op de visstand.

Vrijwilligers van RAVON bemonsteren een beek. Deze gegevens vormen een belangrijke onderbouwing van de Visatlas, naast onderzoeken en vangstregistraties door sportvisser.

Tijd om even te dagdromen richting de toekomst. Waar zouden de twee auteurs van de nieuwste visatlas over vijftientwintig jaar willen staan? "Als we de hoeveelheid overstromingsvlaktes en zoetzout-overgangen met tien procent kunnen laten toenemen, zou ik al heel blij zijn", zegt Kranenbarg. "Dan zouden de waterbeheerders echt ambitie tonen. Voor weidevogels heb je trouwens ook plasdras nodig, voor vissen moet die plasdras alleen tot in april of mei voortduren. Een goed voorbeeld van hoe het moet, is de Koopmanspolder in Noord-Holland. Die zetten ze in het voorjaar onder water en dan trekt de vis erop."

Tot zover de ecologie. De afgelopen vijftientwintig jaar hebben we natuurlijk ook een grote verandering gezien in de visstand – los van de verminderende draagkracht doordat het water schoner en helderder is geworden. Er is behoorlijk wat veranderd in de samenstelling van de visstand.

Nieuwe soorten

De grote bron van al die nieuwkomers in het Nederlandse soortenpalet is de aanleg van het Main-Donaukanaal, dat in 1992 de stroomgebieden van de Donau en onze eigen Rijn met elkaar verbond. Dat heeft in ieder geval gezorgd voor

een karrenvracht aan nieuwe soorten, waarbij vooral een heel arsenaal kleine grondeltjes zijn weg naar onze rivieren en kanalen heeft gevonden. Qua nieuwe, kleine grondeltjes is inmiddels alweer een nieuwe ster aan het firmament verschenen; de Kaukasische dwerggrondel.

"Een exoot hoeft geen probleem te zijn", stelt Van Emmerik. "Met de roofblei hebben we er een gewaardeerde soort bij die een niche heeft gevonden en geen andere vissen in de weg zit. De snoekbaars? Dat is eigenlijk ook een ingeburgerde soort die we als een aanwinst zien."

De Europese meerval verdient volgens Van Emmerik aparte aandacht. "Die is inheems", zegt ze. "Maar hij verdient wel wat nader onderzoek want hij gaat behoorlijk hard. We zien hem tegenwoordig bijna overal. Nu willen we wél weten wat hij zoal eet en hoe het nou precies gaat met die populatie. Je hoort geluiden dat de meerval alles opeet. We zien in onderzoek in het buitenland dat meervallen nogal veel trekvis eten, doordat ze bij barrières zoals stuwen liggen te wachten. Dat is wél een punt van aandacht. Als het gaat om die exotische grondels: die vinden vaak in onze wateren een gespreid bedje tussen al die harde substraten. Als harde oeverbescherming wordt weggehaald

ten behoeve van meer natuurlijke oevers zal de dichtheid daarvan wel minder worden."

De vraag is wel of dit soort maatregelen nog op tijd komen om de inheemse rivierdonderpad en de beekdonderpad te redden. In dit opzicht heeft de connectiviteit ook een nadeel. In feite leggen we met de zo gewenste vispassages mogelijk de rode loper uit voor exoten die 'onze' donderpadden in beeksystemen kunnen verdrijven. In de grote rivieren is dat al gebeurd. Het was overigens wederom Hendrik de Nie die destijds al stelde dat je de rivierdonderpad en de beekdonderpad mogelijk als twee aparte soorten zou moeten zien.

Water naar de zee

Om over pakweg vijftientwintig jaar wederom - net als hun voorganger De Nie - tevreden terug te kunnen kijken op een kwart eeuw grote verbetering, moet volgens de auteurs van de Visatlas van Nederland nog heel wat water naar zee stromen. Niet met een noodgang via rechtgetrokken sloten, kanalen en rivieren maar liever langzaam en geleidelijk via meanderende watergangen met glooiende, dichtbegroeide oevers waar het een walhalla is voor vogels en insecten. En natuurlijk voor vissen!

Herstel van vismigratiemogelijkheden heeft ook geleid tot een toename van het aantal uitheemse vissoorten zoals de zwartbekgrondel.

